

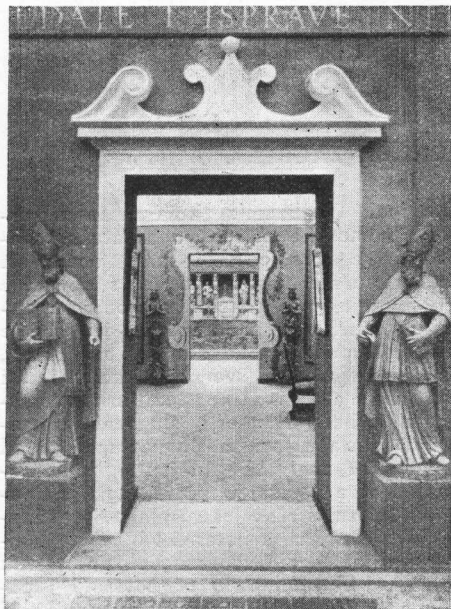
KULTURNOHISTORIJSKA IZLOŽBA GRADA ZAGREBA G. 1925.

Trebalo je eto same tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva pa da u Zagrebu oživi u većem opsegu smisao i za hrvatske starine. Otkad je u nas u arheološkom radu i u naučnoj produkciji i u interesovanju muzeja dano prvenstvo nehrvatskim kulturnim razdobljima na hrvatskim teritorijama, te su rimski novci, lonci, lampe i sarkofazi bili uvaženi i epitaf kakova centurijona zanimljiviji n. pr. od tzv. frankapanskog kreveta, Vojkovićeve keramike, Patačićeva stola i sl. rariteta, svi predmeti porijeklom poslije rimskog razdoblja, u koliko su slučajevima pridolazili, nijesu prilazili u sistemizirani jedan sabiralački centar, nego u pozadinu i u različne odjele, a bezbroj stvari ili je propalo zbog nemarnosti i neznanja vlasnika ili su otuđene nauci u privatnim zbirnkama domaćih »samlera« i antikvitetskih pretrglija za inozemstvo. Korni duh nagodbenjačkog perijoda hrvatske povijesti (1868.—1918.) oličenog u tzv. khuenovštini tako je diktovao, pa da je i bilo pokušaja odozdo, da se izboči odjeliti muzej hrvatske historije u Zagrebu, u posebnoj zgradi, u monumentalnijem postavu (no što je magaziniranje u prizemlju nepodesne zgrade kao što je palača Jugoslavenske akademije), takova nastojanja bila bi odbijena a limine, inicijatori takovih predloga postali bi u tefferima kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade politički sumnjivi i bili bi sprečavani i onemogućeni da rade i na onoj poziciji, na kojoj su djelovali kao specijalisti staroklasične arheologije. Nema i ne može biti nekog rekrimiranja za te i takove doista historijske propuste, jer ni u hrvatskomu javnom mnijenju nije bilo smisla za specifično hrvatski muzejski problem. I kulturna pozadina protumagjaronske opozicije zadovoljavala se naime samo platoničkim simpatijama n. pr. prema radu kninskoga starinarskog društva, te je prvi muzej hrvatskih arheoloških objekata prepušten maloj jednoj »cislajtanijskoj« varošici, namjesto da je privatnim silama naroda u naučnom centru kao što je Zagreb osovljen specijalan hrvatski muzej. Ali eto, davorijaško doba verbalističkog patrijotizma, u komu je prevladavala zdravničarska retorika, uvodni članak i romantičarski historijski roman, kad se živjelo u permanentnom »oduševljavanju«, to doba zanese no svojim pomenutim ideologijama bilo je i od samog muzeja daleko kao od jedne te

jedne ipak »realizacije« koja drma sanjarstvo. Khuenovsko ustrojstvo hrvatskog sveučilišta, vegetiranje pa i sama obamrlost tolikih naučnih institucija te sve manje participiranja inteligencije u konsumu hrvatske naučne knjige dovela je poslije osamljenih pojava kao što su bili Rački, Tkalčić i Lopašić do sve veće sramežljivosti i »crtičarenja« hrvatskog kulturnohistorijskog materijala. Namjesto službeno organizovanog posla u tom smislu nastupali su od »stručnjaka« nazivani »diletanti«, tako nazivani s više ili manje prava, tek je značajno, da su struke »stručnjaka« i »diletanata« bila dva svijeta, koji se ni »najstručnije« ne bi bili sporazumjeli na jednom putu. A kad je nestalo u provinciji i posljednjeg tipa »povjerenika«, prezrenih od Nauke (koja nije od ovoga svijeta!), i knjige su Naukine išle otsad barbadava na težge, u škrinje, na tavane i u podrume, razrezivane samo u slučajevima potrebâ omatanja ili još infernalnijih službi. Suho i prazno nagodbenjačko doba otputilo je hrvatsku historiju mrvicama u škole i u nepraktične saborske govore, a onaj medijum: hrvatska publika bila je postrance, i nije moglo biti više onakovih dobrovoljnih poreza kao pedesetih godina, kad su ubirani »prinesci po dva krajcara srebra od glave za glavnica narodnoga muzeja«. Starije doba odlikovalo se ponajviše numizmatičkim zbirnkama, te je već 1836. regens chori i prebendar Juratović nudio akademiji zbirku starih novaca. Romantizam sa pseudo-historijskim materijalom jednoga n. pr. Jordana kralja slavonskoga, njegovih novaca i gradina, nije našao razboritije odmjene u širokoj ljubavi za stvarne i autentične spomenike i za njihov kult.

Kao reakcija protiv te praznine prije g. 1918. ukazala su se samo dva slučaja, i to poslije pada khuenovštine: g. 1907. osnivanje provizornog Gradskog Muzeja u Zagrebu i g. 1911. osnivanje Povjerenstva za čuvanje historijskih i umjetničkih spomenika u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. U to vrijeme već je jenjala i zadnja mogućnost aktivnijeg rada Hrvatskog starinarskog društva u Kninu*, a davno su već bila zaboravljena

* Isp. moj članak »Hrvatska Troja« u II. knjizi »Narodne Starine« str. 151. (U Zagrebu 1923.).

85. Pogled iz srednje dvorane kroz velikašku sobu u crkveni odio. Iz zbirke fotografijskih snimaka kulturnohistorijske izložbe grada Zagreba godine 1925. (u Umjetničkom Paviljonu).

rezonovanja jednoga Valtazara Bogišića iz šezdesetih godina prošloga stoljeća:

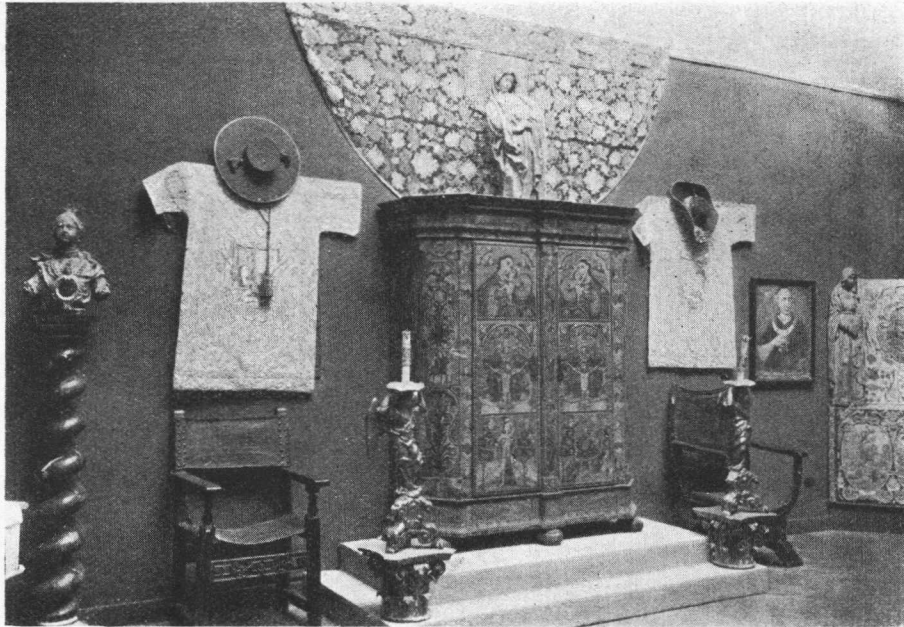
»Ako se ikoje drugo doba svjetske povjestnice moglo ponositi ikakvom prednosti prema našem vijeku, to se zaista i naš vijek može punim pravom ponositi, da je spoznao veliku važnost javne prosvjete i razprostranjenja nauka. U svakoj iole posviećenij europskoj zemlji, ne samo da i vlada i narodni zastupnici sviem silami nastoje, da poboljšaju, popune i pomnože sredstva, koja promiču nauku i prosvjetu, i u tom se jedna s drugom natječu, nego i privatne osobe misle, da si nikakvom drugom vrstom blagotvorstva nemožu toliko zaslugah steći kod svojijeh sugradjanah i sunarodnjakah, nego ako podupru i oni svojiemi privatniemi sredstvi ovu važnu struku javne uprave«.*

Što se tiče same zagrebačke gradske prošlosti, u koliko je i bilo objekata, ovog grada siromašnijeg starinama n. pr. od Varaždina, dijelom su od slučaja do slučaja naši antikviteti dospjeli pomalo u ono par različno orijentisanih i dotiranih muzejskih odjela, no isto je najmanje trostruko toliko započelo odlaziti trgovačkim posredstvom u inostranstvo (trgovac Schotten i dr.). Sama gradska općina, otkad je u Tkalčičevoj redakciji izdala svoja Monumenta civitatis

* O preuredjenju narodnoga Muzeja u Zagrebu. Od Dra. V. Bogišića. U Zagrebu 1866. str. 3.

(1889.—1905.), pa još jednu dvije knjižice o lokalnoj povijesti zaostala je relativno i za samom plemenitom turopoljskom općinom i ostala je bez daljnijega poticaja. Ni jednom faktoru nije palo napamet, da se arheološki eksploatiše teritorij grada Zagreba (n. pr. na Griču, među njim i Kaptolom, pa na samom biskupskom gradu) iz prosto jasnih razloga, što je tendencija vremena išla uporeko za eliminiranjem starinskih spomenika gdje god su bili na putu jadnoj »modernizaciji« koja je kasnije nastupila.

Tako je 1905. uskrsla opet kombinacija, da se ruši Kamenita vrata, košto se već u XIX. stoljeću slavno porušilo Dverce, Mesnička vrata, Južna Kaptolska vrata, staru Kaptolsku vijećnicu i toliko drugih pitoresknih spomenika i dijelova grada. Kamenita vrata bila su u to doba jedna zapuštena, nečista pandurska karaula, kao da je trebalo zbilja produžiti grabantsku i gradsku trabantsku tradiciju, iz vremena kad je još pokrajni bivši »turen« nešto značio. I sad je uoči odluke, da se poruši i tu posljednju starogrčku utvrdu, intervenirala Družba Braće Hrvatskog Zmaja. Pa na jednu stranu sve njezine ploče i staroromantičarski kult, na drugoj strani izdržava ravnotežu ovaj uspjeh Zmajevaca. Društvo je uspjelo, da od gradske općine zadobije za svoje posebne svrhe lokalitete Kamenitih vrata, ali ih je sa svoje strane odlučilo upotrebiti i u korist kulture grada. Družba Braće Hrvatskoga Zmaja ne samo da je tamo

86. Iz crkvene sobe; Zavojiti stup s relikvijarom u obliku ženske biste. (Barok). — Dva samostanska naslonjača. (Rana i kasna renesansa). — Dva barokna angela kao svijetnjaci. (Ispod njih kapiteli iz stare katedrale). — Sakristijski ormar primitivno islikan pučkim simboličkim motivima. (XVII. stoljeće). — Na stijeni: dvije dalmatike zagrebačkog biskupa A. Mikulića. (XVII. stoljeće.) Nad njima dva kardinalska šešira. — Na ormaru: Anđeo navještenja. (Barok). Ispred ormara: Pluvijal (XVII. stoljeće). — Sasvim na desno: Ploče božjeg groba. (XVII. stoljeće.)

ostvarila Gradsku Knjižnicu, nego je započela da se zanima problemom Gradskog Arhiva. Nabačene su tako godine 1907. predstavke, da u podrumu magistrata plijesan izjeda gradska arhivalija, koja ne nadoše doličnije spremište. Uspjelo je prenijeti ih iza kratka vremena i zajedništva s muzejskom zbirkom kao depozit u zemaljski arhiv, iza kako se 1908. začelo prve osnove Gradskom Muzeju: preuzelo se iz gradske blagajne sve gradske antikvitete (osim privilegija). Sad se započelo i nešto kupovati. Uz mala sredstva i u tijesnim izbama preskroman namještaj. Tek, započelo se, nastavljalo se. Nadolazili su cehovski predmeti i akti, i ove komorice u Kamenitim vratima nabrzo se napunilo, pogotovo, kad se započelo i nešto namicati. A 1911. su na tavanu ženske kaznionice na Savskoj cesti obretni ostaci starih oltara crkve sv. Marka, i tako redom.

U to vrijeme, 1911. pada i početak rada Zemaljskog povjerenstva za čuvanje historijskih i umjetničkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Godine su nastupile, kad se je upreko započelo

istržavati iz toliko ubitačnog mrtvila, koje je trajalo obzirom na muzejska i konservatorska pitanja i historiografske publikacije među širom, nestručnjačkom publikom. Te iste godine prenuo se i zagrebačko gradsko poglavarstvo s nalogom građevnim poduzetništvima, da prije svakog obnavljanja ili novogradnje fotografišu staru situaciju, naročito fasade, detalje, kao vrata, brave, arhitektonski nakit i sl. No što bi dalje od ovog naloga u praksi, nama nije poznato. Krajem 1912. brojio je Gradski Muzej u Zagrebu 719 inventarisanih komada.

No onda je par godina zatim nastupila svjetska kriza, i ovo toliko zaslužno nastojanje g. Emilija Laszowskoga zastade, kao što su opet druge institucije ratom samo produžile svoj zastoje, te su svi poslovi te ruke (osim spasavanja starih zvona), bile svugdje kod nas na jednoj ljestvici sve do osnivanja naše nove države Jugoslavije. No krizu je valjalo osjetiti tek u poslijeratnim posljedicama. Jedino, čim se u tom posljednjem vremenu započelo promicati kult narodnih starina, to su bili feljtoni u dnevnoj štampi, i oni

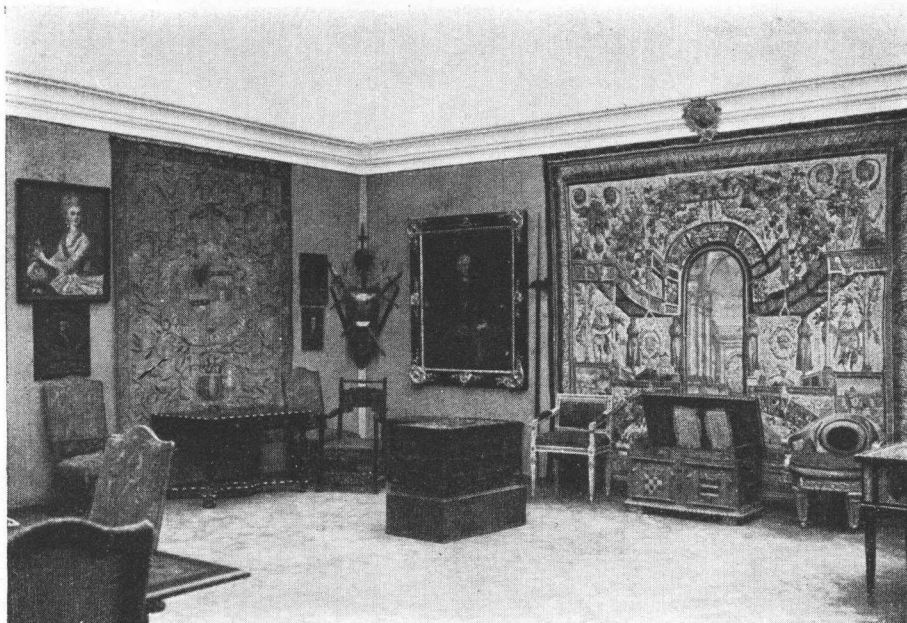
87. Lijeva strana srednje dvorane s kipovima sa portala stare katedrale. U vitrinama isprave. Na stijenama portreti.

su hvatali (i još uvijek hvataju) kontinuitet sa negdašnjim toliko aktivnim radom.

Iz novinskih pobuda (dašto i suviše prekasno) javile se i različite ideje o proslavi tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva, pa među proslavama, koje se u to ime doista održaše, prvo i bitno mjesto zaprema kulturno-historijska izložba grada Zagreba, koju je (prema već davnoj namisli i predlohu dr. Pečornika u Varaždinu u »Narodnoj Starini« II. 289.) priredio jedan vrlo agilni i ekspeditivan Odbor Zagrebačkih Hrvatica. I koliko sam uzmogao razabrati po dnevnoj štampi, ideja i ostvarivanje započelo je nešto samo preko tri mjeseca prije same izložbe, u ljetu ove godine. Uza sam odbor tog izvjesnog broja dama bio je još jedan akcioni odbor sve samih strukovnjaka, ljudi poslovima vještih, razdijeljen u mnogo sekcija, pak se je s tehničkom organizacijom gospodâ nadopunjavalo stručno znanje izvjesne gospode u kulturno-historijskim stvarima. Uredništvo »Narodne Starine« nije bilo pozivano u tu akciju, niti urednik lično, pa ne znam, ko je i u koju svrhu mogao onda u izložbenom katalogu spomenuti i moje ime kao nekog »suradnika«, kad ja stvarno na toj izložbi nijesam surađivao. Imao sam doduše posredstvom gdje kojih odbornika, inače i

suradnika ovog časopisa, tu i takovu pogodnost, da sam smio i prije samog otvorenja izložbe vidjeti postavljanje i materijal. Ta pogodnost, ukazana meni, kao i publicistima iz same dnevne štampe, bila je međutim i pojačana: specijalnim zanimanjem generalnog tajništva, koje je ishodilo kod gradskog poglavarstva (napose gradonačelnika g. arch. Vj. Heinzela), materijalnu mogućnost, te je došlo do ovoga posebnog broja »Narodne Starine« povodom te kulturno-historijske izložbe grada Zagreba.

Uostalom, da opredijelim odmah: do izložbe je u tako kratku vremenu moglo doći samo tako, što je bila u rukama nemuzealnog čovjeka nego umjetnika, g. Ljube Babića, koji je obnašao službu generalnog tajnika. Taj momenat valja pri rasuđivanju ove izložbe dvostruko uzvati. Ne samo da bi čisti kulturno-historijski stručnjak zastao pred zaprekama kratkoročnosti i problemom prostorijske, nego što je najvažnije, i pred malobrojnošću objekata u pitanju, što bi prema naslovu izložbe smio uopće da izlaže. Ali invenozni scenograf kakav je g. Lj. Babić, jedini je mogao da pređe preko tih problema onom lakoćom, koja je odlično harmonirala s intencijama izložbenog odbora. Pa sudeći s toga stajališta, da se

88. Dio velikaške sobe: gobelini (lijevi, s grbom porodice Erdödy, iz g. 1709., desni francuski iz XVII. stoljeća); škrinja privilegije trojedne kraljevine iz g. 1643.; pokućstvo XVII i XVIII. stoljeća, velikaški portreti XVIII. stoljeća.

htjelo jednu lijepu manifestaciju, jedan tako reći »prvi korak« u ovom razdoblju, neko pokretanje muzealnog, i to hrvatskog muzealnog pitanja, tada se slobodno može reći, da je izložba uspjela.

Dakako, da stručnjak ne bi izlagao one predmete, koje su noviji sabirači importovali u Zagreb, ili izložke, koji nemaju veze sa teritorijem grada Zagreba. No koliko nazočnost takovih predmeta može buniti naučne krugove, ti predmeti u mnogo su slučajeva ispunili potrebnu slikovitost scenarija, a u drugu ruku, tim je pomognuto, da i muzealni i ostali stručnjački krugovi imadnu jedared bar dio poluoficijelnog katastra mnogih privatnih zbirki.

Izložba je bila zamišljena i izvedena po grupama društvenoga života, jer je i vaskolika kultura sve tamo do 1848. bitno obilježena po staležima. To se tiče glavnoga dijela izložbe u Umjetničkom paviljonu, dok su ostali dijelovi po muzejima i dr. pokušali, da istaknu specijalitete Zagrabienisa prema svojim prilikama, naglašujući, gdje je to već bilo moguće, milenijski period 925.—1925.

U predvorju Umjetničkog paviljona je spretno bila aranžirana jedna introdukcija. Uopće se akomodiralo i računalo stvarno s predmetima i prostorom koji je bio na

raspolaganju. Jedna vitrina bijaše ispunjena samom specijalnom, lijepo uvezanom literaturom o samom Zagrebu; korićenje je umjetnički i s ukusom sprovedla gđjica. Anka Martinićeva.

Posjetu je olakšavao kao priručni vodič i ilustrovani katalog, što ga je uredio g. dr. A. Schneider, premda to nije nigdje (a ne znam, zašto nije) navedeno. Ovaj katalog zapravo može i danas poslije izložbe da dočara njeno stanje, te na nj upućujem i čitaoce »Narodne Starine«, ne htijući da ga u ovom sumarnom osvrtu parafraziram. Studij toga kataloga biće poučan za svakoga interesenta. Umjetnički je opremljen (omotnu je stranu izradio g. Ernest Tomašević). U predgovoru su članci dr. Vjekoslava Klaića: Kulturno-historijska izložba grada Zagreba; dr. Franje Fanceva: Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vijekova njegove historije; i dr. Milovana Gavazzija: Kultura sela oko Zagreba. Šteta je, što među tim uvodnim člancima nema još nekoliko članaka iz historije materijalne kulture u Zagrebu, o tehničkom dnevnom građanskom životu u Zagrebu; ako već ne drukčije, moglo se taj materijal sažeti iz Tkalčićevih (Iv. Krst.) publikacija.

Iz predvorja ulazilo se u centralnu dvoranu nazvanu »tribuna« kao žarište diplo-

89. Dio velikaške sobe (južna strana paviljona): lijevo kopija freske iz dvora Brezovice s prizorom iz sedmogodišnjeg rata; desno francuski gobelin XVII. stoljeća sa simboličkim prikazima mjeseca; u kutu peć iz početka XIX. stoljeća; pokućstvo XVII. stoljeća; velikaški portreti.

matske prošlosti grada Zagreba (zlatna bulla 1242., pečatnjaci, diplome, popisi kuća i stanovnika u XV. stoljeću, računi tridesetnice, saborski zapisnici, gradski protokoli, papinske bulle, cehovski spisi, biskupski i plemićki listovi). Zatim slike i isprave znamenitih Hrvata, koji su živjeli u Zagrebu.

Poredaj izvjesnoga broja portraita u toj dvorani nije imao zadaću da predstavi našu produkciju u području starih bakroreza i litografije, nego likovi ovih patrijota i kulturnih radnika trebali su da u gledaoca izazovu reminiscencije hrvatske povijesti.

Dobra zamisao izložbenih redaktora bilo je namještanje sadrenih odliva nekih okovratnih okvira na prolaze iz prostorije u prostoriju n. pr. onog portala u sakristiji crkve sv. Marije, kuće u Kapucinskoj ul. br. 11.

U prostoriji prema jugu zvanj »balkon«, punoj starih gradskih planova i crteža, pa arhitektonskih fotografija, snimljenih i sređenih trudom g. Gjura Szabò-a, reprezentirao se model (gornjega) grada Zagreba, iz sadre. Model još nije gotov, jer treba da pridode i kaptolska strana, no kolikogod je pretjerano skup (izrađivali su ga ad hoc pozvani Austrijanci!), dobra je na-

misao, što je napravljen kao nadopuna onoga modela Griča iz doba banovanja bana Šokčevića. Nuz ovaj model vidno se isticao i model Medvedgrada po rekonstrukciji dr. Branimira Šenoa.

Gradansko odjeljenje sa predmetima iz gradskog muzeja no pretežno iz pojedinih obiteljskih i sabiračkih zbirki bilo bi kud i kamo zanimljivije, da je bilo moguće udesiti nekoliko prikladnih interieura. Kako je većina predmeta iz biedermajskog doba mogao je poslužiti za direktivu opis tadašnjeg doba u Tkalčevim »Uspomenama iz mladosti u Hrvatskoj«. Tugaljiv je ovaj momenat nedostajanja sobnih interieura u našim muzejima napose. Varaždinska kulturno-historijska izložba 1923. bar je pokušala da nadomjesti potrebu interieura. I upravo ovom se prilikom vidjelo koliko je i danas Zagreb zaostao za Varaždinom. Razlog što u Zagrebu nije bilo stalnih velikaških nastambi dosta je jasan.

Mnogi hrvatski velikaši i svećenici bili su odlični sabirači umjetnina, knjiga i uopće starina, a u potonje doba ostaci plemićskih familijâ čuvali su i zadržali relikvije stvari iz pijeteta. No i u velikaškoj dvorani poradi malobrojnosti objekata nije se moglo dati jedinstvenu cje-

90. Iz građanske sobe: zbirka iz pojedinih zagrebačkih porodica, kao porodični portreti, — pokućstvo, ure, porculan, zipka, cehovske škrinje itd.

linu n. pr. jednoga salona, jedne »palače« i sl. Upravo u ovom odjeljenju nalazilo se najviše predmeta, koji strogo ne bi spadali u jednu specijalnu zagrebačku historijsku izložbu, no valjalo je pomoći ispunjavanju prostora i slijediti princip razdiobe.

Crkveno je odjeljenje bilo najpravnije, dašto zbog divot-oltara sv. Ladislava, koji ima svoju veliku historiju, i ono je dalo naslutiti bogatstvo katedralne riznice, koja još uvijek nije pretvorena u jedan muzej crkvene umjetnosti i starina.

U donjim prostorijama bila je reprezentirana statistika, kultura vrtova te nekoje novije grane kulturnoga života u Zagrebu, pa »varia« koja bi spadala u gornji dio, ali ne moguše prispjeti zbog nestašice prostora.

Dakako da sadašnji žitelji Zagreba nemaju (duhovne) veze s materijalom ove kulturno-historijske izložbe u cijelih 99%. Tek, ona je dala pobude, da onaj dio rijetke inteligentne klase i u stvarnom, lijepom smislu rodoljubnog građanstva pri one rješavanju problemâ, koje je izložba taknula, a to je u prvom redu potreba ne samo gradskoga već uopće hrvatskoga kulturno-historijskoga muzeja. Možda će sad opet nastati zastoje, ali je izložba bila ipak toliki zasjek, koji je prodrmao za-

spalu uzajamnu akciju interesovanih faktora...

Uprava Etnografskog Muzeja u Zagrebu također je sudjelovala na ovoj izložbi, priredivši u tu svrhu i posebne izložke (seljačko odjeljenje) i primajući posjetu izložbenih posjetilaca u svojim muzejskim prostorijama. Nego bi uprava toga muzeja trebala da ostane pri staromu načinu, pri starim crtežima, koji su u stvari za ove naše svrhe bolji. Nama se čini, naime, da ne valja odstupati od dosadašnjega načina publikovanja odjevne građe na koloriranim tablama, iznoseći sada stilizirane seljačke likove, kojima ne dostaje seljačka fizionomija i gesta seljačka u stavu pored sve dojakošnje precizne reproduktivne izradbe samooga tekstila na tim likovima. Takav način rada je već jedno primijenjivanje, podesno n. pr. za umjetnički obrt, za eksperimente u umjetnosti gospodske mode, ali to s antropologijom, s našim rasnim momentima, s etnografijom kao naukom, to nema i ne smije imati posla. Etnografski muzej treba da ostane u svojim granicama, i bolje je istupati prema načelima nauke pokraj onoga materijala, kakav je publikovan i u »Narodnoj Starini« u I. i u II. knjizi (str. 79., 189., 331.), dobrim fotografijama kakovima obiluje bar zagrebački etnografski muzej.

91. Iz građanske sobe: cehovske zastave, pehar i škrinje; građanski porodični portreti, haljine, pokućstvo, porculan itd.

U arheološko-historijskom odjelu Hrvatskog Narodnog Muzeja pokušano je dati uspješnu sliku fragmenata kulture od prehistorijskog do ilirskog i poilirskog doba. Stvari su znalački izabrane. Nestašica prostora mnogo je kvarila dojam. Baš ovom prilikom iskrsnuli su iz nepogodnih mračnih zakutaka mnogi predmeti, a čutilo se skandal tolikih decenija, da hrvatske historijske starine još do danas nemaju svoju prikladnu posebnu zgradu.

U Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti bila je bibliografska izložba*, a šteta je, što i Strosmajerova galerija slika nije priredila bar ad hoc jednu izložbu slika hrvatske umjetnosti.

U Sveučilišnoj knjižnici bilo je u tresoru izložba dragocjenih rukopisa, o kojima je ravnatelj dr. F. Fancev u katalogu izložbe napisao vrlo instruktivan članak.

I inače nepoznati, zatvoreni školski muzej u I. katu »Hrvatskog Učiteljskog Doma« otvorio je svoja vrata za vrijeme izložbe. Pogriješka je, što ovaj muzej nije radio u skladu s ostalim dijelovima izložbe i to tako, da je n. pr. poput arheološko-historijskog muzeja ograničio izbor pred-

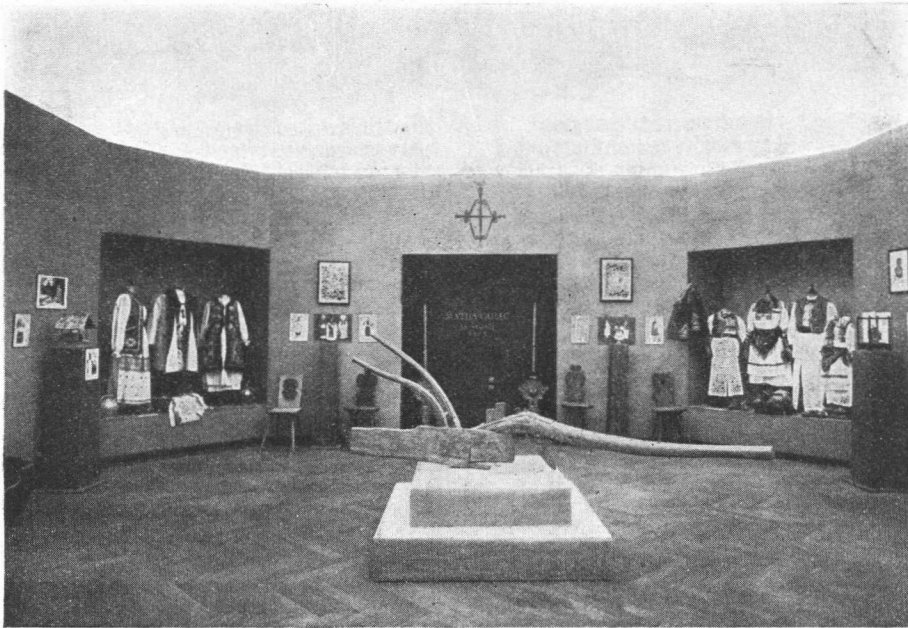
meta na Zagreb, a osim toga izlagao predmete, koji su odijeljeni od našeg doba razmakom bar pol stoljeća. Nije bilo umjesno lučiti bitno od nebitnoga; tako n. pr. ne spada u »školski« muzej baš sve, što čovjek producira, ako je zvanjem učitelj.

Ipak je među mnoštvom izložaka nuz graničarskog školnika u uniformi i sa sabljom (figure daleke samomu Zagrebu, veoma značajne za historiju hrvatske kulture) bilo i kurioziteta neprimijećenih u našim povjesnicama, kao što je n. pr. davanje učiteljskog mjesta u najam (g. 1807.) ili ispitnu potemkinijadu ove zgrade, kada piše učitelj učitelju:

»Draghi goszpon Collega! Pishem Nym ov lizsth vu velike sztiszke. Zutra by imel byti prinasz veliky egzamen ja pak y moy dyaki nikaj nezname, to je, niszmosze mogly tak hitro prirediti. Najmi za pet ran Krisztoshevih pomogneju vezda, arbu zlo, najmi poshleju 15 ali 20 Nihovy nabolshi dechkov i puczicz ja je bum zatmar za 6 vur potrebuval najmi veruju, ja Nym nikaj nanih nepokvarim y jeszem tak nyhov najpreshtimaneshy i na szlusbu najpripravnejshi«.

Među ostalim materijalom dobro se ističu kronološki niz školskih knjigâ, pa risarija i učila, n. pr. iz 1797. »Slabekuvanya Tabela po koje pravom potrebuvanju vu ocihntnih skolah detcza vu szlaganju vszake

* Isp. Vj. Klaić, Zagrebačke štamparije do osnutka Gajeve tiskare (1835.). »Graficka Revija« III. Zagreb, 1925. str. 173. i d.

92. Iz seljačke sobe: okolina grada Zagreba, najviše predmeti iz Etnografskog odjela Hrvatskog Narodnog Muzeja, dok su u pozadini deplasirano obješeni stari lanci za koje se neoprostivo lansiralo, da se tiču Matijaša Gupca.

verszti szlovkih oputitisze mogu«, školske kolajne koje je dao kovati za učenike vrhovni ravnatelj nauka Josef graf Sermage (1812.—1833.), njemačke pohvalnice iz doba apsolutizma »Dem Fleisse und Sittsamkeit. Agram am 4. May 1855.« U našim drugim zagrebačkim muzejima koji sabiru kulturno-historijski materijal nedostaje školskih objekata, i šteta je, što još uvijek nema tendencije, da se na jednom mjestu pokuša sabirati grada iz područja cijele kulturne prošlosti. Kad se to ostvari, trebalo bi i iz ovoga muzeja prenijeti u centar sve što je starije od druge polovine XIX. stoljeća, a ostatak bi reprezentirao moderno školstvo. Kao što etnografski muzej ne treba da ima posla s umjetničkim obrtom, ni s istorijom kulture, tako ni u jedan školski muzej ne spadaju seljačke nošnje (sabirane ondje valjada zbog toga, što pretežni dio učitelja živi u selima). Nije zgodno vidjeti, da se n. pr. bez komentara izlaže samovoljnu izmišljotinu »Vuča«, prva prosvjetiteljica hrvatskog naroda u VII. stoljeću« (kopija nekog reliefa). To vodi do ubitačnih zabluda i krivog naziranja domaće historije, t. j. samo se i dalje produžuje historijsko fantaziranje iz XIX. stoljeća. Zagrebački školski muzej obiluje podosta i starim ženskim ručnim radovima iz XVIII. i prve polovine XIX. stoljeća, dragocjenim kulturnohistorijskim

materijalom ne samo za čisti školski život onoga vremena, nego uopće, pa obzirom na stare tehnike.

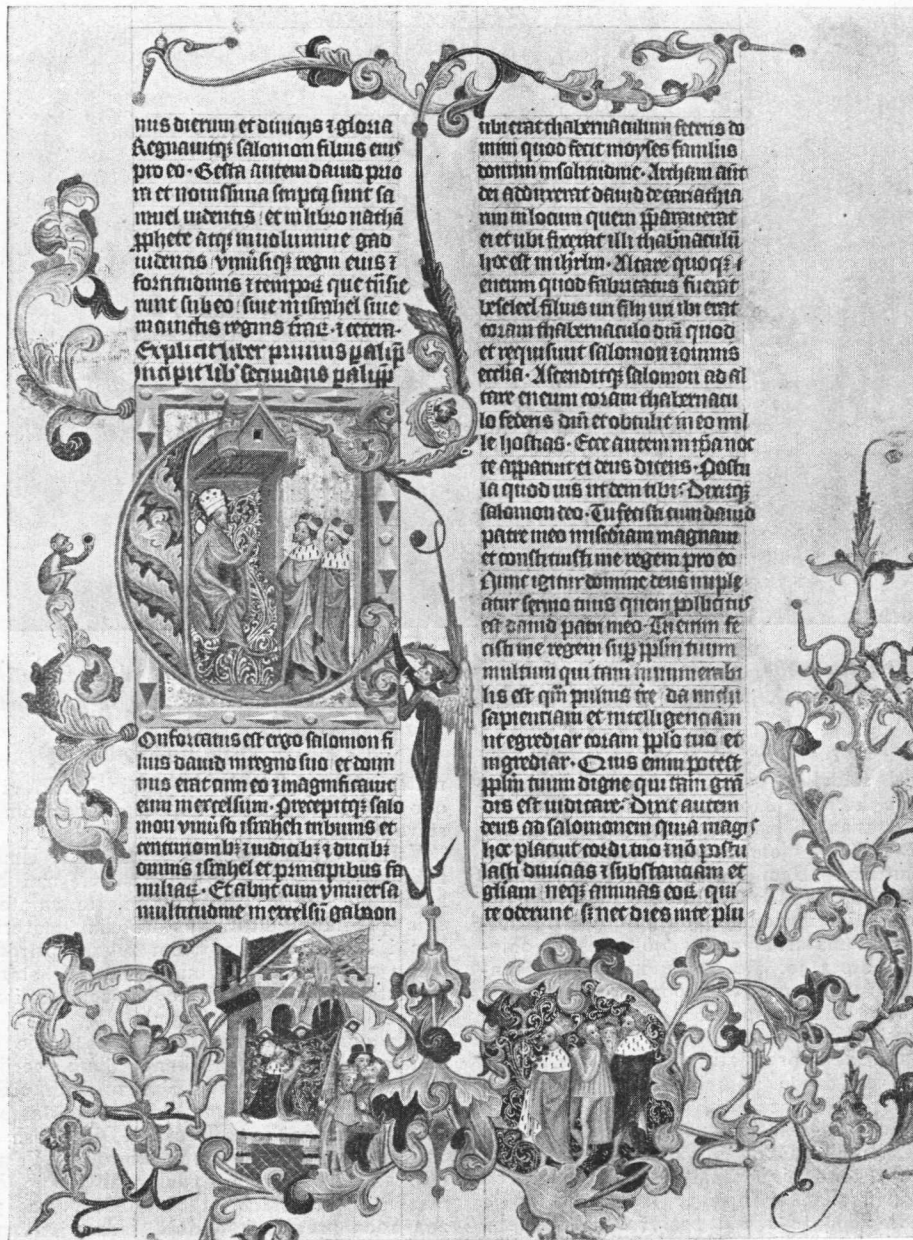
Valjada zbog nestašice prostora u Umjetničkom Paviljonu, a s druge strane u dobroj namisli, da se na što više mjesta zainteresuje publiku kulturnohistorijskim materijalom i Kazalište je u svom foyeru priredilo jednu specijalnu izložbu kazališnih starina (zametak jednog kazališnog muzeja, koji nekoji žele da posebno imaju).

Nuz ovaj izložbeni dio zagrebačko je kazalište popratilo izložbene dane serijom izabranih starih hrvatskih pozorišnih prikazivanja. Među ostalima kajkavski štampani 1823. Brezovačkog Tituša »Diogenesh ili Szluga dveh zgublyeneh bratov. Veszeli igrokaz vu petorom zpelyavanyu po Tomashu Mikloushich (1767.—1833.), za poznavaoca predilirskog doba jedna kulturnohistorijska delicija par excellence u izvrсноj režiji.*

Prigodnih predavanja i t. zv. stručnjačkih »vođenja« po izložbi bilo je također.

Gdje koji zagrebački časopisi izdali su povodom izložbe svoje posebne brojeve, n. pr. »Hrvatska Pozornica« (1925.—1926. br.

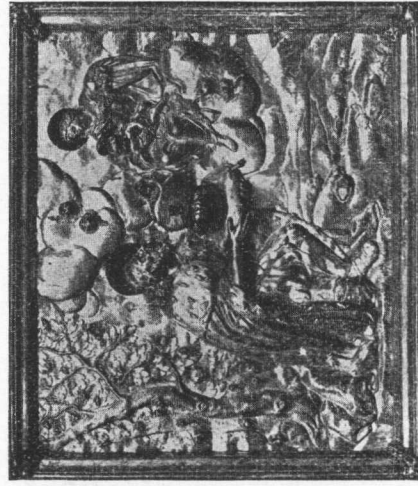
* Isp. Dr. Branko Vodnik, Tituš Brezovački. (»Hrvatska Pozornica« 1925. 26. br. 8. str. 123. i d.).

93. Sveto Pismo staroga zavjeta (XIV. stoljeće, rukopis Metropolitanske knjižnice u Zagrebu MR 156.).

8.); »Vijenac« (V. 8.—9.); »Grafička Revija« (III. novembar-decembar). Nešto je naročito još i dnevna štampa podcrtavala sadržinu i značenje izložbe, a dolazili su i dopisnici beogradskih dnevnika. U »Obzoru« (1925.

br. 275. i d.) napisao je g. Vladimir Lunaček nekoliko značajnih opservacija, a g. Gjuro Szabo također svoj »Memento sa kulturno-historijske izložbe«, dok je g. dr. Stjepan Srkulj u »Hrvat« priopćio u nizu nastava-

95. Srebrni antependij iz godine 1721.

96. Dalmatika s grbom zagrebačkog biskupa A. Mikulića (1668.—1694.).

ka cijelu jednu razradenu studiju o izloženom materijalu.

I upravo ovo sudioništvo štampe moglo je, možda, utjecati na javnost, pobuditi smisao i buduću pažnju, jer nažalost danas prosječni tzv. inteligenti samo novine čitaju. (Naša, naime, statistika knjižarskoga prometa domaće lijepe i naučne knjige tugaljivo se o tomu izražava). Mi doduše nemamo svoje ni opće kulturne, ni socijalne politike, u najboljim pojavama samo klasne, koja mnogo aludira na odijeljenost kasta. Naša politika je plitka, agira se površno interwievskim spletkama. Zato će ova i ovakove kulturno-historijske izložbe još dugo stvarno biti nešto samo za izabrane krugove, koji estetiziraju. Nije se i još dugo se ne će profesionalni političar osvrtni na te pojave. Ima onda još nešto. Kod materijala izložba se radi o slučajnim preostacima, nipošto o nekom kontinuitetu današnjice s narodnom prošlošću, što se tiče naše samožive originalnosti. A trebalo se trgnuti, jer i ti preostaci živo govore. U Jugoslaviji je još daleko do novog zakonodavstva, koje se tiče partija

kulturnoga života. Gdje ste n. pr. baš povodom ove kulturno-historijske izložbe zapazili kojega političara (zakonodavca!), da se zamislio i izjasnio o potrebi, recimo, zakona za čuvanje starina, muzejskoga zakona, ili jednu stranku, ili jednu grupu, da se povodom ove izložbe pozabavile pitanjem slobode štampe obzirom na funt-romansku hiperprodukciju, obzirom na pornografiju, na bazarsku »vedru« likovnu umjetnost, na problem kinomanije i s njom spojeni kult hohštaplera i zločina, tuđu glazbu, tudinački način životarenja u domovima kaputaša, na prodiranje tzv. dućanske talmi-kulture među seljake, na grozomornu arhitekturu po provinciji, na divljačko-barbarski izgled naših sela, da se, nadalje, ko našao da i na merkantilnoj bazi osnuje poduzeće za reprodukciju dobrih umjetnina, dobre reprodukcije i u primitivnijoj tehnici za par dinara. To bi bilo dijelom primjena na potrebe savremena života, jer od masla rodoljubnog na ilirsku davno se već ne da živjeti, i preživljavanje nije obnova, pa u stvari jedna kulturno-historijska izložba u odjecima

97. Kamena ploča s grbom obitelji Patačića. (XVIII. stoljeće.)

među nestručnjačkim masama naroda najmanje smije biti nekakova isprazna »reprezentaciona manifestacija«, nego treba biti jedno obračunavanje s konsekvencijama.

Nema doduše i nije bilo apsolutno samoživih kultura, tek u našoj prošlosti evropski periferijskoj bilo je i previše konsuma tudine i premnogo kopijā, prevoda tudine. Tu valja stati i prekidati. Istina, naša su plemena bacala na tuđa ognjišta odavno priličan kontingent delikatnih genijalnih svojih sirovina, i tako su »barbarogeniji« i pod tuđim ruhom, a često i imenom, dostojno na mahove otplaćivali Evropi kulturnu štibu. No ta konstatacija slabo može ustaložiti uzburkanu savjest na očigled izložbenoga materijala, koji je govorio toliko glasno i bezobzirno. Izvrsno je stoga opazio g. Szabo: »... kako je nama već prirodjeno idilopoklonstvo pred svim tuđim, to se dakako morao pozvati prvak iz — Beča čuveni Fridrik Schmidt, autokrata prve vrsti«. No kao takav nacionalni kulturno-politički nonsens vrijedi barem strancima za naš testimonium paupertatis i sada, kada se zove za arbitre gg. Strzygowskog i Gurlitta i g. ravnatelja mađjarske galerije umjetnosti. Kako rekoh: prigodni članci u novinstvu mogli su upozoriti interesovane i one koji će biti interesovani na vandalizme rušenja i tzv. restauracijā u Zagrebu. Instrukтивно je znati, da je i sam zloglasni ban Khuen-Hedervary spriječio na predstavku hrvatskih historičara 1903. rušenje Bakačeve kule i spojnih

zidova pred zagrebačkom katedralom, a 1906. za tzv. narodne vlade hrvatsko-srpske koalicije da je došlo rješenje o rušenju »da se iz gradjevnih redarstvenih obzira, pa s druge strane, što ta kula sama po sebi nema nikakovih historičkih vrijednosti bezuvjetno odstraniti mora!« Pa kad je Kaptol, taj jedinstveno cjeloviti trg bio pretvoren u smetište, počese izvadjati pred crkvom takove ludorije, da je sama vlast 2. XII. 1907. zabranila dalju izvedbu tih grdoba, pa tako stoje i danas...« I baš ovim sumarnim stručnjačkim referatima po novinama bar se donekle moglo širu javnost uputiti u suštinu regulatorskih (pa i zagrebačkih) problema, upozoriti na pogibelji, koje dolaze i koje stvaraju nespremni ljudi na vlasti, a napose uskladiti pitanje prošlosti i sadašnjosti u slučajevima tzv. »stila«.

Novinski izvještaji samih novinara nijesu bili uvijek na visini točnosti. Tako se n. pr. površnjački predstavljalo, kao da se je »lonjski« oltar »pronašlo« tek prigodom izložbe, ma da se je za nj i prije znalo u svim stručnjačkim krugovima, kao n. pr. muzej za umjetnost i umjetnički obrt, koji je cijeli niz godina nastojao, da se to remek djelo vrati u Zagreb, baš u taj muzej. Takove stvari valjalo je provjeriti.

Štampa je primala i oficijelne izvještaje odbora, tek je trebalo kontrolirati i jezičnu stranu takovih communiqué-a. N. pr. »... Tamo budu izložene razne dragocjene isprave, povlastice i drugi do-

98. Potpornjak za „cimer“ iz početka XIX. stoljeća.

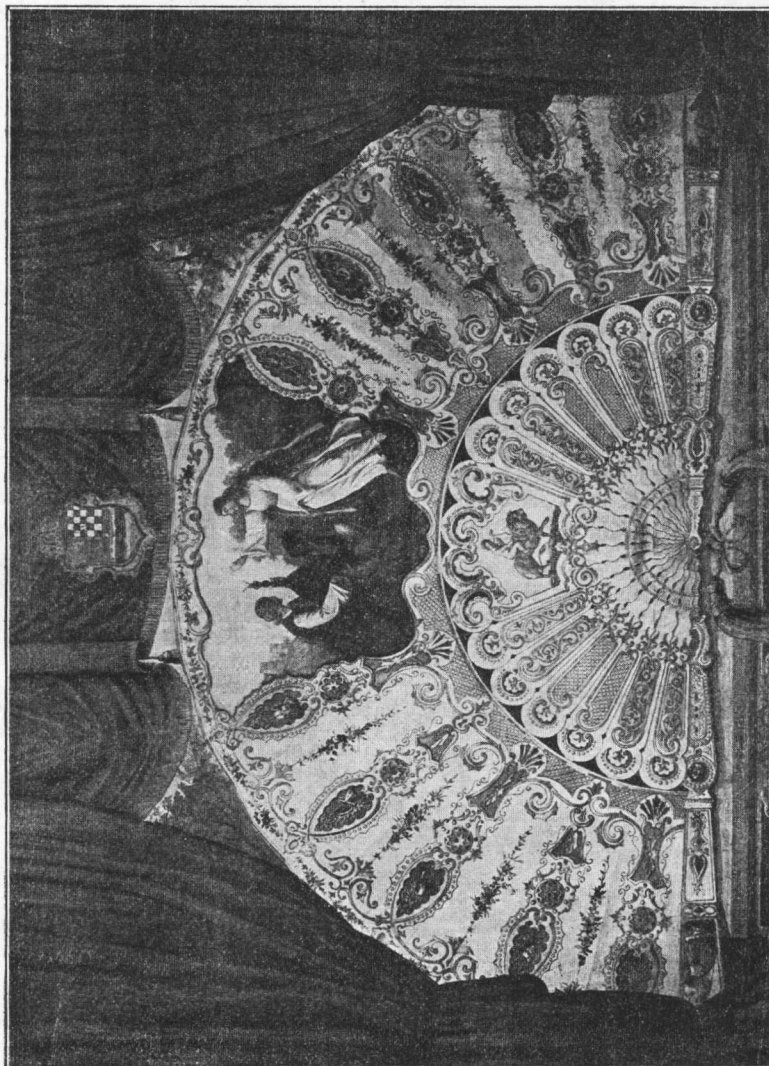
kumenti o d velike kulturno-historičke važnosti grada Zagreba«. I u novinama su kritičari prigovorili napisima na izložbi s jezične strane. No onda, u drugu ruku, kako je nezgodno čitati u tim novinama ahistorijski prigovor: »Zatim upada u oči, da ni nacionalni momenti zagrebačke prošlosti, gdje ih ima, nisu onoliko plastično izbočeni, koliko bi trebali da budu, pa se, često, šetnja kroz izložbu čini kao šetnja kroz prošlost kakvog njemačkog ili drugog inojezičnog manjega grada«. Pa tako i treba, i ja u tomu baš s moderne nacionalne strane vidim ne samo kulturno-historijsku ispravnost, nego i patrijotsku korist. I zato se slažem protiv pomenute primjedbe i sa g. Vladimirom Lunačkom, koji se u svom retrospektivnom prikazu ogradio

protiv takovih interpretacija rada na području kulture i kritičara, koji gledaju »pogledom modernog čovjeka«.

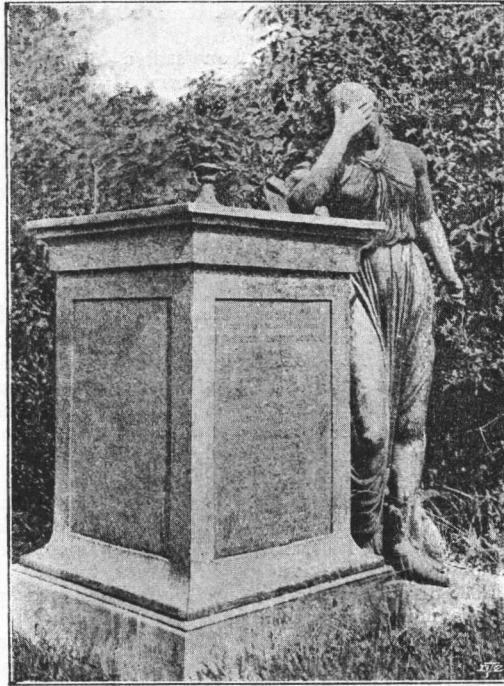
Upravo je užasno, kad se tim povodom bez potonjih ispravaka širilo i ovakove vijesti: »Kralj i kraljica upozoreni su na Matiju Gupca te su promatrali okove, u kojima je seljački kralj bio okovan, pre nego je bio na lomači spaljen« (»Vreme«, Beograd 30. X. 1925.). I doista, na slici — vidi se lijepo par lanaca, ali onih istih, koje je negdašnji kustos arheološko-historijskog odjela H. N. Muzeja, g. Vl. Tkalčić, donio iz ropotarnice stenjevačke župne crkve. A i sam katalog (str. 65.) lijepo kaže: Seljačko odjeljenje br. 51. »Negve za kažnjavanje kmetova. (Iz Stenjevcu)«. Pa sad, odakle najednom mudrost da su to

99. Silhouette Katarine i Ferde Livadića (oko 1840.).

100. Stari kazališni zastor u Zagrebu.

101. Jedan grobni spomenik sa starog Jurjevskog groblja u Zagrebu.

Gupčeve negve?! Sličan talmihistorijski pijetet kao s onom verzijom o ostacima nekakova Gupčeva stratišta pred Markovom crkvom, kao da bi zbilja hrvatski velikaši, svećenstvo i grički purgari lijepo od »muške puntarije« pod vodstvom stubičkog kmeta Gupca sve do šenoine »Seljačke bune« kultivirali uspomenu jedne rebelije, na koju im nije bilo ugodno ni pomisliti!

Dio Zagreba uživao je u izložbi od 11. X. do 22. XI. 1925., a onda je valjalo razjuriti stvari. Veći dio izložbe prenešen je u donje prostorije Umjetničkoga Paviljona; tu je dakle provizorno smješten Gradski Muzej, dok je u prostorijama u Kamenitim Vratima ostalo samo skladište neizloženih predmeta. Moćnost doličnije reprezentacije ponukala je i mnoge izlagače, te su privoljeli, da uz pridržavanje svođa vlasništva izlože u Gradskom Muzeju svoje antikvitete.

Gradska općina zagrebačka mogla je s punim zadovoljstvom promotriti akciju izložbenog odbora, što ju je protežirala:

360.000 D ostalo je čista prihoda, i to inventarnih vrednota 248.770 D i 30 p., a u gotovu 51.229 D i 70 p., i taj ostatak raspodijeljen je onda prema intencijama odbora u mjesne dobrotvorne svrhe.

I sad poslije ove, sumarno uzevši, uspjele kulturno-historijske izložbe, pred akcijom podizanja spomenika kralja Tomislava na spomen milenijske proslave, sam po sebi nadaje se opet na javnu diskusiju problem jednog cjelovitog hrvatskog kulturno-historijskog muzeja u Zagrebu. Tim u vezi otvorena su pitanja, kako da se u jednom reprezentativnom postavu (ma i u kondominiju) ujedine historijske zbirke iz dvaju odjela državnog muzeja, gradskog muzeja te eventualno i samog kninskog muzeja, koji nema, kako se sad sve očitiije vidi, svog pravog prosperiteta i kulturno-političke i naučne vrijednosti u neugodnim prilikama one sjeverno-dalmatinske varošice.

Zagrebu treba jedan dostojni hrvatski kulturno-historijski muzej i Zagreb mora da ga stvori.

Dr. Josip Matasović.